

DE OORLOG TUSSEN HEDEN EN VERLEDEN

Beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog in de Oost-Vlaamse plattelandsgemeente Bottelare

PATRICK DUPORTAIL*

DE OOST-VLAAMSE PLATTELANDSGEMEENTE BOTTELARE TIJDENS DE TWEDE WERELDOORLOG VORMT HET UITGANGSPUNT VAN DIT ARTIKEL. HET GAAT OP ZOEK NAAR SPOREN VAN VERWERKING EN HERINNERING AAN DE BEZETTING IN EEN KLEINE DORPSGEMEENSCHAP; IN HET BIJZONDER DE REACTIE OP COLLABORATIE EN VERZET STAAT DAARBIJ CENTRAAL. DOOR MIDDEL VAN EEN WAARDEONDERZOEK WORDT ONDERZOECHT OF ER EEN COLLECTIEF GEHEUGEN M.B.T. DE BEZETTING TOT STAND KWAM, WELKE BEELDVORMINGSPROCESSEN HIERBIJ EEN ROL SPEELDEN EN WAT DIT COLLECTIEF GEHEUGEN PRECIJS INHOUDT ¹.

Tijdens de bezetting liet een deel van Bottelare zich actief in met verzet en werd een heuse verzetskern van het Geheim Leger uitgebouwd. Enkele anderen uit ditzelfde ‘boerendorp’ van 1.370 inwoners reageerden helemaal anders en stapten in de collaboratie. De voornaamste doelstelling van dit onderzoek was inzicht verwerven in de drijfveren en de maatschappelijke achtergrond van beide groepen. Daartoe werd de prosopografische onderzoeksmethode gehanteerd: er werd een profiel opgemaakt van de Bottelaarse verzetsstrijder en collaborateur. Systematisch werd getracht getuigen op te sporen.

Hierbij aansluitend werd een waardeonderzoek uitgevoerd aan de hand van een veertigtal anonieme enquêtes bij mensen die de Tweede Wereldoorlog bewust hadden meegemaakt en tot op heden in het dorp bleven wonen. De resultaten van het waardeonderzoek zijn complementair aan de uitkomst van de prosopografie. De beeldvormingsprocessen over de Tweede Wereldoorlog kunnen immers maar ten volle begrepen worden in het licht van de bezettingsomstandigheden. Eveneens had de vooroorlogse politieke en maatschappelijke evolutie een invloed op de gebeurtenissen tijdens de oorlog en het collectief geheugen dat zich na de oorlog vormde.

I. De vooroorlogse sociaal-economische kenmerken: een landbouwgemeente met enkele troeven

Bottelare, sinds 1976 deel van de fusiegemeente Merelbeke, ligt op twaalf kilometer ten zuiden van Gent en staat bekend voor zijn rijke bedevaartsgeschiedenis. Centraal staat de Heilige Moeder Anna, de patroonheilige van het dorp. De bloeiende Sint-Annaverering gaat terug tot de 16de eeuw en de economische bloei van het dorp in de 18de, 19de en het begin van de 20ste eeuw was voor een groot stuk te danken aan de bedevaarten. De gemeente was als gevolg daarvan tot aan de Tweede Wereldoorlog vrij welstellend. Traditioneel was het een plattelandsgemeente, die echter over een aantal troeven

1 Dit artikel werd gepuurd uit mijn licentiaatsverhandeling *Bottelare, een plattelandsgemeente in Wereldoorlog Twee. Prosopografische analyse van het verzet. Studie van het dagelijks leven. Waardenonderzoek* (Universiteit Gent, 1995, Prof. H. Balthazar).

beschikte t.o.v. de omringende dorpen. Het schoolwezen met een vermaard Franstalig jongenspensionaat was er meer dan behoorlijk ontwikkeld. De gemeente beschikte over een eeuwenoude traditie van notariaat. De bevoegdheid van de rijkswachtkazerne strekte tot ver buiten de gemeentegrenzen uit. Er was een vaste dokter gehuisvest en de stoomtram naar Gent had er een vaste stopplaats.

Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog was het plattelandsdorp Bottelare uitgegroeid tot een klein regionaal handelscentrum. De middenstand was er gegoed en vertaalde haar sociaal-economisch aanzien door zich politiek te profileren. De drie gebroeders Polet, die een bijzonder succesvolle ijzersmederij uitbaatten, kunnen hier als typevoorbeeld fungeren. Zij stelden meer dan 30 mensen tewerk in hun gieterij en werden bijna als burgerij beschouwd door de plattelandsbevolking. Ze poogden hun economisch prestige te vertalen op politiek vlak en droegen in belangrijke mate bij tot het Vlaams bewustwordingsproces tijdens het interbellum. Quasi alle middenstanders waren immers overtuigde Vlaamsgezinden. Wat het verenigingsleven betrof, waren er tussen de twee wereldoorlogen twee bloeiende verenigingen : de voetbalclub enerzijds en de toneelbond en de muziekmaatschappij anderzijds. In de jaren '30 werd de muziek- en toneelvereniging 'Voor God en Vaderland' het sociale bindmiddel voor de sociaal-vooraanstaande Vlaamsgezinde middenstanders. De Bottelaarse 'Vlaamse Beweging' was aldus rond deze vereniging geconcentreerd. De voetbalvereniging herbergde naar het eind van de jaren '30 daarentegen vrij veel liberale jongeren en tijdens de Tweede Wereldoorlog ontstond in de schoot van de voetbalclub het plaatselijk verzet.

II. De vooroorlogse politieke evolutie

Een katholieke hegemonie

Op politiek vlak werd het dorp van in de late 19de eeuw tot over de tweede helft van de 20ste eeuw gedomineerd door de katholieke, adellijke, Franstalige en patriottische kasteelfamilie Stas de Richelle. De familie Stas de Richelle bestuurde bijna zeventig jaar lang de gemeente. De invloed van deze familie op het dorpsleven was sprekend : ze was de kasteelfamilie, een belangrijke werkgever, de weldoenster voor de gemeente en de Sint-Annaverering en bovendien leverde ze voor vele tientallen jaren de bur-gemeester. Bij de gemeenteraadsverkiezingen kwam de familie steeds met een eigen, katholieke lijst op en vergaarde doorgaans twee derden van de stemmen. Op de lijst van de burgemeester stonden sociaal-actieve handelaars, enkele boeren en in mindere mate arbeiders. Ook katholieke Vlaamsgezinden bevolkten de lijst van de burgemeester.

De liberale oppositie

De katholieke hegemonie werd slechts aangetast door een liberale strekking in het dorp. De sterke Bottelaarse liberale traditie kan voor een groot deel verklaard worden door de aanwezigheid van het geslacht de Saegher. Sinds de 17de eeuw tot de dag van vandaag

- De Sint-Annakerk van Bottelare, symbool van een kleine Vlaamse gemeente waar de kerk in het midden stond. (Foto P. Duportail)

staat deze familie onafgebroken in voor het Bottelaarse notariaat. Jean Pede, die in 1959 Stas de Richelle opvolgde als burgemeester (en later volksvertegenwoordiger, senator en minister werd), stamt rechtstreeks uit het Bottelaars notariaatsgeslacht de Saegher. Bij de gemeenteraadsverkiezingen behaalden de liberalen gewoonlijk een derde van de stemmen. De onbetwistbare kopman en stemmentrekker tijdens het interbellum was de geneesheer, Emiel Kielemoes. De Bottelaarse '*clan libéral*' was uitgesproken Franstalig en welgesteld, maar ook gewone landbouwers, handelaars en arbeiders waren bij de liberalen terug te vinden. Zowel de katholieke familie Stas de Richelle als de '*clan libéral*' behoorden tot de betere klasse, waren gegoede burgers en onderscheidden zich van de rest van de bevolking door steevast Frans te spreken.

De opkomst van de Vlaamsgezinden

Gedurende de tussenoorlogse periode kende het dorp een niet onbelangrijke Vlaamsgeïnspireerde oud-strijdersgroep. In de jaren '30 was een Vlaamse Oudstrijdersbond actief die er niet voor terugschrok politiek stelling in te nemen. Deze actief Vlaamsgezinden ageerden tegen de Franstalige dominantie van zowel de katholieke als de liberale elite.

Opmerkelijk voor een kleine plattelandsgemeente was het bestaan van een Vlaamsgezinde katholieke studentenvereniging (Land van Rhode). Door de aanwezigheid van een economisch welvarende middenstand kon immers een aantal jongeren verder studeren. De studentenvereniging werd gestuwd door scholieren en studenten die op school of aan de universiteit in aanraking waren gekomen met 'de Vlaamse gedachte'. Deze groep van jonge, katholieke studenten oefende een niet aflatende druk uit op de andere sociale verenigingen. De kort na de Eerste Wereldoorlog opgerichte Bottelaarse studentenbond radicaliseerde in het begin van de jaren '30 en waagde iets wat bij de Bottelaarse volwassenen aanvankelijk ondenkbaar leek : de Franstalige bourgeoisie uitdagen. De invloed van deze radicale Vlaamsgezinde jongeren op 'Voor God en Vaderland', de grootste en belangrijkste vereniging, was sprekend.

Langzamerhand bleken ook bredere groepen van de bevolking met name de sociaal-economisch vooraanstaande middenstanders, vatbaar te zijn voor de 'Vlaamse gedachte'. De Vlaamse actie werd dus geleidelijk aan geconcentreerd in de schoot van de muziek- en toneelvereniging. Een scharnierpunt hierin viel in het jaar 1933 vast te stellen, toen de muziekmaatschappij zich officieel afscheurde van het (Franstalige) gezag van de burgemeester. De Vlaamsgezinden die vanaf dan de bloeiende muziekvereniging bestuurden, waren geen Vlaams-nationalisten in de ware zin van het woord. De omschrijving katholieke flaminganten of Vlaamsgezinden zou beter zijn. Hoe dan ook, na de 'machtsgreep' van 1933 kwam een nieuw Vlaamsgezind bestuur tot stand waarvan de negen leden allen aan het zelfde profiel beantwoordden. Het waren geen jonge mensen of studenten, maar gegoede, sociaal-vooraanstaande notabelen uit de middenstand die

- **Brouwer Léonce Leyman, hier gekiekt voor zijn brouwerij aan het dorpsplein. Hij ijverde, als sociaal vooraanstaande, voor de vervaamsing van de katholieke muziekvereniging Voor God en Vaderland en was in de jaren twintig en dertig Eerste schepen van Bottelare.**
(Foto P. Duportail)

zich profileerden tegen de Franstalige bourgeoisie in het dorp.

In het midden van de jaren '30 werd een afdeling van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) opgericht. Als gevolg van het Vlaams bewustwordingsproces stond deze politieke partij niet geïsoleerd in de gemeente. Integendeel. Quasi alle sociaal-vooraanstaande Vlaamsgezinde middenstanders waren er lid van. Zelfs de tweede schepen, die verantwoording verschuldigd was aan de burgemeester, bleef tot kort voor het uitbreken van de oorlog actief lid van de plaatselijke VNV-afdeling. Het VNV kende een bloeiende werking en de afdeling telde zeker 100 sympathisanten in het dorp. Als gevolg van deze evolutie besloten enkele Vlaams-nationalisten in 1938 deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen onder de naam Christene Volkspartij, in de volksmond evenwel als VNV bestempeld. De zes kandidaten op deze lijst waren zonder uitzondering lid van 'Voor God en Vaderland' en van het VNV, waren relatief jong en probeerden hun sociaal aanzien politiek te vertalen. De stemmen van de Vlaamse lijst werden uitsluitend bij de katholieken gehaald : de liberalen vergaarden naar gewoonte een derde van de stemmen, terwijl de Vlaamsen maar liefst een vijfde van de stemmen binnenhaalden. De Vlaamse lijst herbergde evenwel niet alle Vlaamsgezinden. Waarschijnlijk was het aan de figuur van de burgemeester en zijn verregaande invloed op het dorpsleven te wijten

dat niet meer Vlaamsgezinden zich concentreerden op dezelfde lijst. De lijsttrekker, Joël Polet (van de gelijknamige ijzersmederij) werd verkozen.

Een economische doorlichting van het dorp leert dat de economisch vooraanstaanden ook de politiek vooraanstaanden waren. Bij de katholieken en zeker bij de liberalen was dit overduidelijk. De politieke opgang van de Vlaamsgezinden kan eveneens niet los gezien worden van hun sociaal-economische status. Zo lieten de vier herenboeren met het grootst aantal eigen gronden zich allemaal actief in met de gemeentepolitiek. Eén grootgrondbezitter-herenboer was actief bij de liberalen, terwijl de andere drie, waaronder de burgemeester, de katholieke lijst bevolkten. De middenstand, die een groot deel van de actieve bevolking uitmaakte, was eveneens oververtegenwoordigd in de gemeentepolitiek. Vooral bij de Vlaamsgezinden waren meer lagere dan hogere middenstanders terug te vinden. Hogere klassen, zoals bedienden, geschoolden, vrije beroepen, waren dan weer terug te vinden bij de liberalen. Arbeiders stonden weliswaar op de politieke lijsten, maar waren in vergelijking met hun totale aandeel in de beroepsstructuur ondervertegenwoordigd.

III. Prosopografische analyse van het verzet

De plaatselijke verzetsgroep werd reeds eind 1940 opgericht door drie liberale jongeren en hield zich vooral bezig met het doorgeven van berichten en het verspreiden van zelf aangemaakte sluikblaadjes die *Tijl* en *Libre Belgique* werden genoemd. Aangezien de verzetsvereniging gevormd was rond de plaatselijke voetbalploeg, vonden plaats bijeenkomsten meestal in het clublokaal en stamcafé op het dorpsplein. Verder hield het verzet zich bezig met het verzamelen van rantsoenzegels, het versieren van graven op 11 november, het aanmaken van valse identiteitspapieren en het inwinnen van militaire informatie die door een inlichtingsagent naar Brussel werd door-gesmokkeld.

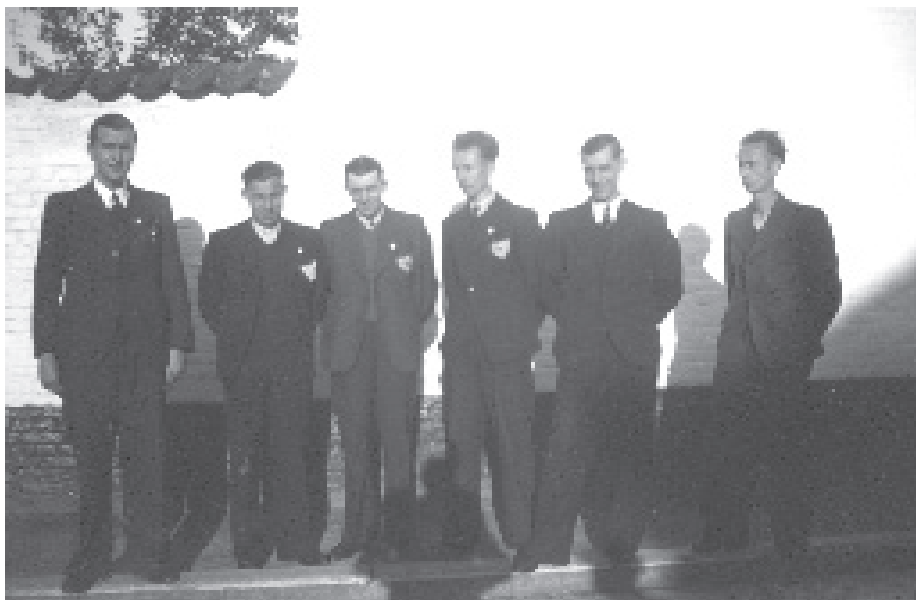
Tot januari 1941 werkte de verzetsgroep Bottelare volledig autonoom. Begin 1941 werd de groep aangesloten bij de V-Liga, een verzetsgroepering die haar zwaartepunt in Gent had en 33 secties in Vlaanderen telde. De V-Liga leek in haar werkzaamheden meer op een spionagedienst dan op een actieve verzetsgroep. In april 1942 werd quasi de volledige staf van de V-Liga aangehouden. De meeste kernen evenals de verzetsgroep in Bottelare stapten toen automatisch over naar het Belgisch Legioen, de voorloper van het Geheim Leger. Behalve met de leiders van het Geheim Leger in Gent hield de verzetsgroep Bottelare geen contacten met verzetsgroepen in andere gemeenten. De belangrijkste actie van de groep Bottelare was haar medewerking aan de geslaagde parachutage van 10 mei 1944 in Velzeke, waar naast wapens ook munitie en uitzendposten gedropt werden. Op 1 juni 1944 werd in de notariswoning van Nève de Mévergnies, rechtover de kerk, het schuiloord van het Geheim Leger gevestigd en werd de bevrijding van Gent voorbereid.

Slechts een beperkt aantal mensen engageerde zich gedurende de bezetting daadwerkelijk in het Bottelaarse verzet. Na de oorlog beweerden 35 personen deel uitgemaakt te hebben

van de Bottelaarse ‘weerstandsploeg’. Het aantal dat tijdens de oorlog echt actief was, lag beduidend lager; amper 8 personen kunnen tot de ‘vaste kern’ van het Bottelaarse verzet gerekend worden.

Hoe zag deze subgroep van de echte verzetslui eruit ? Hij was samengesteld uit mannelijke jongeren uit vrij welvarende gezinnen die ontegensprekelijk tot de betere klasse behoorden. Politiek gezien valt op dat de acht jonge mannen politiek bewust waren. Behalve twee overtuigde katholieken, waren de overigen liberaal en kwamen zij voort uit een liberaal milieu. Zeven van de acht verzetslui woonden in Bottelare. Sociaal gezien kwamen zij uit gezinnen die goed geïntegreerd waren in de dorpsgemeenschap. Hun ouders woonden in het dorpscentrum, waren goed ingeburgerd en hadden veelal enig aanzien in het dorp.

De verzetslui waren ook sociaal actief : zij kenden elkaar voor de oorlog door hun lidmaatschap van de plaatselijke voetbalclub. Het sociale bindmiddel tussen de ‘echte weerstanders’ was aldus het lidmaatschap van de voetbalvereniging. Het verzet van Bottelare was in de eerste plaats een mannenzaak. Vrouwen waren met een aandeel van één op vijf numeriek ondervertegenwoordigd. Geen enkele vrouw maakte deel uit

- Het Bestuur van het Sportcomité van Bottelare, eind de jaren dertig: (v.l.n.r.) Lucien Venneman (initiatiefnemer van het verzet), Dolf Van De Weghe, Gaspard Venneman (eveneens lid van het verzet), Urbain De Mulder (geen verzetlid, maar wel aangehouden door de bezetter), André Van de Putte en Marcel De Mulder (de onbetwiste leider van het Bottelaarse verzet).
(Foto Lucien Venneman)

van de ‘vaste kern’ van het verzet. De vrouwen in het Bottelaarse verzet hielden zich voornamelijk bezig met logistieke steun en het overbrengen van inlichtingen.

Wat de leeftijd betreft, valt het grote aandeel van de jongeren op. De overgrote meerderheid was in mei 1940 nog geen dertig jaar. De verzetsgroep Bottelare kan volgens de leeftijd opgesplitst worden in twee subgroepen. De tieners en twintigers vormden ontegensprekelijk de belangrijkste subgroep, terwijl de tweede subgroep gevormd werd door de ouders van deze tieners en twintigers. Als gevolg daarvan kwamen dertigers en veertigers bijna niet voor.

Wat de burgerlijke stand betreft, lag het aandeel van de gehuwden in het verzet iets onder de helft. Een nipte meerderheid was in mei 1940 dus nog vrijgezel. De ‘harde kern’ van het verzet was op één uitzondering na ongehuwd. Deze ongehuwde verzetslui kwamen uit eerder kleine gezinnen voort. In meer dan de helft van de ‘verzetsgezinnen’ waren slechts 1 of 2 kinderen. Ook de gehuwde verzetslui hadden ten hoogste twee of zelfs geen kinderen.

Doordat de tieners en twintigers een belangrijk aandeel hadden, is het niet verwonderlijk dat een derde van de verzetslui bij het uitbreken van de oorlog nog studeerde. Het aandeel van de studenten in het Bottelaarse verzet lag dus ongemeen hoog. Ook de scholingsgraad lag bijzonder hoog. Bijna de helft van de verzetslui had tot zijn achttien jaar gestudeerd. Een vijfde had zelfs universiteit of hoger onderwijs genoten. De Bottelaarse verzetsstrijder was dus bijzonder goed geschoold.

Wat de woonplaats betreft, is het vrij evident dat het merendeel van de verzetsstrijders in Bottelare woonde. De overige verzetslui woonden in de omliggende gemeenten. Opvallend is dat een deel van de verzetsstrijders na de oorlog emigreerde, waardoor twee op vijf verzetslieden direct na de oorlog buiten Bottelare woonden.

Het beroep van de ouders van de verzetslui komt ongeveer overeen met de beroepsindeling van de totale bevolking. Toch valt op dat ambachtslui en zaakvoerders bijna niet voorkomen bij de ouders van de verzetslieden. Wanneer het beroep van de verzetsstrijders zelf bekeken wordt, valt natuurlijk het hoog aandeel studenten en scholieren op. Arbeiders en landbouwers waren ondervertegenwoordigd, terwijl de bedienden oververtegenwoordigd waren. Het aantal huisvrouwen en zaakvoerders was beperkt. Handelaars waren daarentegen wel goed vertegenwoordigd, evenals de openbare diensten.

Een relatief hoog aandeel van de verzetslui was Franstalig. De sterke aanwezigheid van Franstaligen in het Bottelaars verzet spruit voort uit de aanwezigheid van een adellijke subgroep in het verzet. Deze subgroep was katholiek en Franstalig (de Gentse notarisfamilie Nève de Mévergnies die in Bottelare haar buitenverblijf had).

Alle Bottelaarse verzetsstrijders waren op één uitzondering na lid van het Geheim Leger. Ten minste 31 daarvan werden erkend als ‘gewapend weerstander’. Niemand werd erkend als ‘burgerlijk weerstander’ en degenen die de concentratiekampen niet overleefden, kregen postuum het statuut van politiek gevangene toegekend. De werking van het Bottelaarse verzet eiste een zware tol; ondanks het feit dat de ‘echte kern’ van het verzet tot een minimum beperkt was, werden toch vier personen aangehouden die hun engagement met het leven moesten bekopen. Van deze vier mensen waren er slechts twee effectief lid van het verzet; een katholiek gemeenteraadslid van de naburige gemeente Merelbeke, Léonce Volckaert en de onbetwiste leider van de verzetsgroep, Marcel De Mulder. De twee overige waren onschuldige slachtoffers : de broer van de verzetsleider, Urbain en de katholieke Franstalige notaris Nève de Mévergnies, wiens zoon actief was.

De invoering van de verplichte tewerkstelling had geen gevolgen voor de aanwervingen van nieuwe leden. De ‘verzetsgroep Bottelare’ werd vrij vroeg opgericht en de aansluitingen verliepen geleidelijk en trapsgewijs. Anderzijds werden vooral tussen mei en augustus 1944 nieuwe leden aangeworven. Toch moet benadrukt worden dat een kwart van de ‘verzetsgroep Bottelare’ voor de bevrijding op geen enkele manier betrokken was bij het verzet. Zij konden weliswaar reeds vroeger zijn aangeworven, maar traden slechts in september 1944 in actie en worden daarom als de subgroep van de ‘septemberweerstanders’ beschouwd. Deze subgroep wordt verder ingedeeld in de subgroep van de ‘vechtende’ en die van de ‘gewone septemberweerstanders’. Precies de helft van de ‘septemberweerstanders’ ging bij de bevrijding meevechten met de Canadezen.

IV. Prosopografische analyse van de collaboratie

De ‘Ouderdomsverordening’ van de Duitse overheid van 7 maart 1941 had ook in Bottelare gevolgen. De eerste schepen was in 1941 60 jaar en bijgevolg te oud. Hij trad af en werd vervangen door de enige verkozene van de Christene Volkspartij, Joël Polet. Hij legde de eed af als eerste schepen en zodoende kreeg het VNV ook in Bottelare zijn medezeggenschap in het schepencollege. Behalve een VNV-afdeling waren er in het dorp geen collaboratie-bewegingen. Van de Bottelaarse collaborateur kan volgend profiel gemaakt worden. Ten eerste is het duidelijk dat de sociaal-vooraanstaande Vlaamsgezinde middenstanders en zaakvoerders van voor de oorlog niet allemaal de collaboratie intraden. Integendeel. Het merendeel trok zich in het begin van de oorlog expliciet terug en hield zich op de vlakte. De activiteiten van de muziek- en toneelvereniging werden trouwens tijdens de oorlog opgeschort. Ook de bloeiende VNV-afdeling veranderde fundamenteel van uitzicht tijdens de oorlog. De meeste sociaal-vooraanstaande Vlaamsgezinden namen ontslag en in hun plaats kwamen in hoofdzaak jonge ongeschoolde arbeiders. Het aantal leden tijdens de oorlog was ook kleiner. Toch bleven een viertal geachte Vlaamsgezinden van voor de oorlog actief in de plaatselijke VNV-afdeling. De grote gangmaker van de aparte Vlaamse lijst in 1938

bleef tot het einde van de oorlog secretaris van de VNV-afdeling. Bij de bevrijding werd hij opgepakt en naar het interneringskamp van Lokeren gevoerd.

De drie gebroeders Polet, die veel economisch en sociaal aanzien in het dorp genoten, bleven actief in het VNV en hun zonen engageerden zich in de militaire collaboratie. De naam van de familie Polet staat in de Bottelaarse collaboratie dus centraal.

Een aparte Bottelaarse collaborateur is ongetwijfeld de koster, die in het collectief geheugen een martelaarsrol toebedeeld krijgt. Als aanvulling op zijn loon trad hij in dienst van de NLVC (Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie) als controleur bij de boeren en werd pas tijdens de oorlog lid van het VNV. Bij de bevrijding werd hij als eerste opgepakt, tot grote ergernis van de dorpsgemeenschap en de ‘echte weerstanders’ (zie verder). Als besluit kan gesteld worden dat de collaboratie in Bottelare beperkt bleef tot enkele jonge, ongeschoolde arbeiders en het aandeel van één gezaghebbende familie die openlijk de collaboratie intrad.

V. De gebeurtenissen bij de bevrijding

De gebeurtenissen bij de bevrijding hebben zonder enige twijfel een belangrijke rol gespeeld in het collectief geheugen en verklaren grotendeels de manier waarop de dorpsgemeenschap 50 jaar na de feiten tegen de bezetting aankijkt.

De fatale verzetsaanhoudingen

Een centraal element in het collectief geheugen betreft ongetwijfeld de fatale verzetsaanhoudingen van 24 juli 1944. De leider van het schuiloord van het Geheim Leger te Gent was opgepakt door de Duitsers en hij werd gefolterd totdat hij de namen van de leiders van het Bottelaarse verzet noemde. Nog dezelfde nacht werd tijdens een nachtelijke razzia de leiding van het verzet in het dorp opgepakt. De onbetwiste leider van het Bottelaarse verzet, Marcel De Mulder, diens broer Urbain (die niet in het verzet zat), de katholieke notaris Ferdinand Nève de Mévergnies (wiens zoon actief was) en het Merelbeeks katholiek gemeenteraadslid Léonce Volckaert werden aangehouden door de Duitsers. Geen van hen overleefde de concentratiekampen. Uit het waardeonderzoek bleek dat vooral de aanhouding van Urbain De Mulder diepe sporen naliet in het Bottelaars collectief geheugen. Hij wordt gezien als een onschuldig slachtoffer die door de verzetsactiviteiten van zijn broer werd meegesleurd naar de concentratiekampen. In het Bottelaars collectief geheugen krijgt aldus niet Marcel De Mulder, die zijn leven riskeerde tijdens de bezetting, de martelaarsrol toebedeeld, maar wel zijn broer Urbain.

‘Wit’ versus ‘Zwart’ in het dorp

Het is belangrijk te beseffen dat deze gebeurtenissen zich voordeden in een kleine dorpsgemeenschap van 1.370 mensen. Dat betekent dat zo goed als iedereen iedereen

- De Bottelaarse voetbalploeg tijdens de oorlog, draaischijf van de plaatselijke verzetskern.
(Foto Kamiel Lanclus)

kende, althans bij naam, en dat vriendschapsbanden de scheidingslijnen wit-zwart doorkruisten. Niet alleen de gewone bevolking, maar ook de Bottelaarse ‘zwarten’ vermoedden naar het einde van de oorlog bijgevolg dat er een verzetsgroep werkzaam was. Uit het waardeonderzoek bleek evenwel dat de categorieën ‘wit’ en ‘zwart’ niet met getrokken messen tegenover elkaar stonden. De Bottelaarse bevolking was tijdens (en ook na) de oorlog geenszins verdeeld in een ‘wit’ of ‘zwart’ deel. Wel integendeel.

Het verzet richtte tijdens de bezetting zijn pijlen allerminst op de Bottelaarse collaborateurs. Andersom liet men ook in ‘zwarte’ kringen het verzet betijen. Zo bezocht de collaborerende VNV-schepen na de hoogmis geregeld het stamcafé van de voetbalploeg (en dus van het verzet) en liet hij zich eens gemoedelijk ontvallen dat “hij wel wist wat er hier allemaal gebeurde in Bottelare”. Opmerkelijk is dat tot op heden de Bottelaarse bevolking, noch de verzetslui zelf, weten door wiens toedoen de gebroeders De Mulder en notaris Nève zijn aangehouden. Behalve de leider van het schuiloord, die de Bottelaarse namen prijs gaf, overleefde immers niemand van de aangehouden de Duitse concentratiekampen. Het feit dat bij de enquêtes quasi niemand van de informanten de Bottelaarse ‘zwarten’ als mogelijke verraders aanzag, bevestigt de stelling dat de dorpsgemeenschap niet verdeeld was (is) in een ‘wit’ en ‘zwart’ deel.

De jacht op de ‘zwarten’ en de straatrepressie

In de maanden voor de bevrijding werd in Bottelare het schuiloord van het Geheim Leger geïnstalleerd en van daaruit werd de bevrijding van Gent georganiseerd. Het gevolg was dat vele echte of vermeende verzetsmensen tijdens de bevrijdingsdagen in Bottelare arriveerden en de ‘zwarten’ uit de omtrek in Bottelare werden opgesloten. Zo werd de oorlogsburgemeester van Merelbeke in een hondenhok gestoken, kreeg hij een hondenketting rond de hals, moest hij veel te kleine schoenen aandoen en diende hij te blaffen als een hond. Behalve de harde behandeling van de ‘zwarten’, die in de woning van de opgepakte katholieke Franstalige notaris Nève de Mévergnies werden opgesloten, was ook de straatrepressie ongemeen hard. Bijzonder opvallend is dat de echte collaborateurs (bv. de gezaghebbende familie Polet) quasi ongemoeid werden gelaten. De spontane straatrepressie richtte zich op randfiguren, op mensen met familieleden die gecollaboreerd hadden of die hoogstens enkele ‘sympathieën’ hadden. Zo werden twee huizen van (vrouwelijke) familieleden van collaborateurs op het dorpsplein geplunderd, werd het haar van enkele jonge meisjes afgesneden, werd de woning van een Vlaamsgezinde dokter bijna geplunderd en werd de Vlaamsgezinde onderpastoor, die het bij de publieke opinie verkorven had, hard aangepakt door de woedende menigte.

De ‘septemberweerstanders’ en de Franstalige militairen

Enkele Bottelaarse verzetslieden hadden tijdens de spontane straatrepressie enkele vergeefse pogingen ondernomen om het gebeuren af te remmen. Vooral de leden van het verzet die vanaf 1940 en 1941 hun leven riskeerden in het Bottelaarse verzet, zagen de gebeurtenissen bij de bevrijding met lede ogen aan. De ontgoocheling bij deze ‘echte weerstanders’ was aldus bijzonder groot. De initiatiefnemer van het verzet schreef na de oorlog verbitterd hierover : “Het werk van de echte weerstanders gedurende 3 à 4 jaar werd in enkele dagen tijd door de meelopers verknoeid”. De ‘septemberweerstanders’ - mensen die tijdens de oorlog de kat uit de boom keken en pas bij de bevrijding het verzet vervoegden en in de meeste gevallen erkend werden als ‘gewapend weerstander’ - waren niet alleen grotendeels verantwoordelijk voor de harde straatrepressie, maar bezorgden de Bottelaarse bevolking, en vooral de boeren, heel wat ongemakken.

Het ongemeen harde karakter van de straatrepressie en het feit dat randfiguren werden aangepakt, zou het gevolg geweest zijn van de aanwezigheid van Franstalige militairen van het Geheim Leger uit Gent. Een verzetslid van het eerste uur getuigde hierover als volgt : “En moesten die ‘Gentenaars’ hier niet geweest zijn, was het nog veel minder geweest. Wij kenden de mensen allemaal, wij wisten hoever we konden gaan. En De Mulder was er niet meer, dat was een zware handicap en zij zwaaiden hier de plak”. Het harde karakter van de Bottelaarse repressie zou dus te wijten zijn aan de Franstalige officieren die verbleven in de notariswoning van Nève de Mévergnies en geen rekening hielden met de specifieke Bottelaarse bezettingsomstandigheden.

De Bottelaarse koster als martelaar in het collectief geheugen

Als rode draad doorheen het verhaal van vele informanten over de bevrijding komt steeds één naam terug, namelijk die van Jozef Schepens, de Vlaamsgezinde koster die controleur werd bij de NLVC (Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie). In het Bottelaars collectief geheugen over Jozef Schepens is men eensgezind; ook de verzetslui van het eerste uur onderschrijven volgende stellingname : “Maar ‘t schoonste van al was; de eerste die ze in Bottelare haalden, was de koster, Jozef Schepens. En dat was de braafste mens van de wereld. Hij had niemand misdaan, hij was secretaris geweest van de corporatie, hij was VNV’er en ge mocht gij Vlaamsgezind zijn, ge mocht gij een gedacht hebben voor de oorlog zoals nu als we gaan kiezen. En daarvoor haalden ze hem, en voor vele persoonlijke vetes”. Niemand minder dan de vrouw en de dochter van de weggevoerde notaris Nève de Mévergnies drongen er immers persoonlijk op aan dat de Vlaamsgezinde koster bij de bevrijding opgepakt werd, omdat deze het gedurfd had tijdens de bezetting als controleur bij de NLVC hun koe te confis-queren.

- 5 september 1944: een Britse pantserwagen rolt, toegejuicht door de bevolking, het dorp binnen. (Foto P. Duportail)

Hoe dan ook, de koster krijgt in het collectief geheugen van de collaboratie het imago mee van de “zachtmoedige, onschuldige Vlaamse idealist die volledig onterecht werd aangepakt door de verfranste weerstand”. De verzetslui van het eerste uur probeerden de beslissing van de Franstalige militairen nog te beïnvloeden, maar zonder enig resultaat. Opmerkelijk is dat de koster na zijn terugkeer uit het interneringskamp probleemloos werd opgenomen in de dorpsgemeenschap en zijn functie terug mocht opnemen.

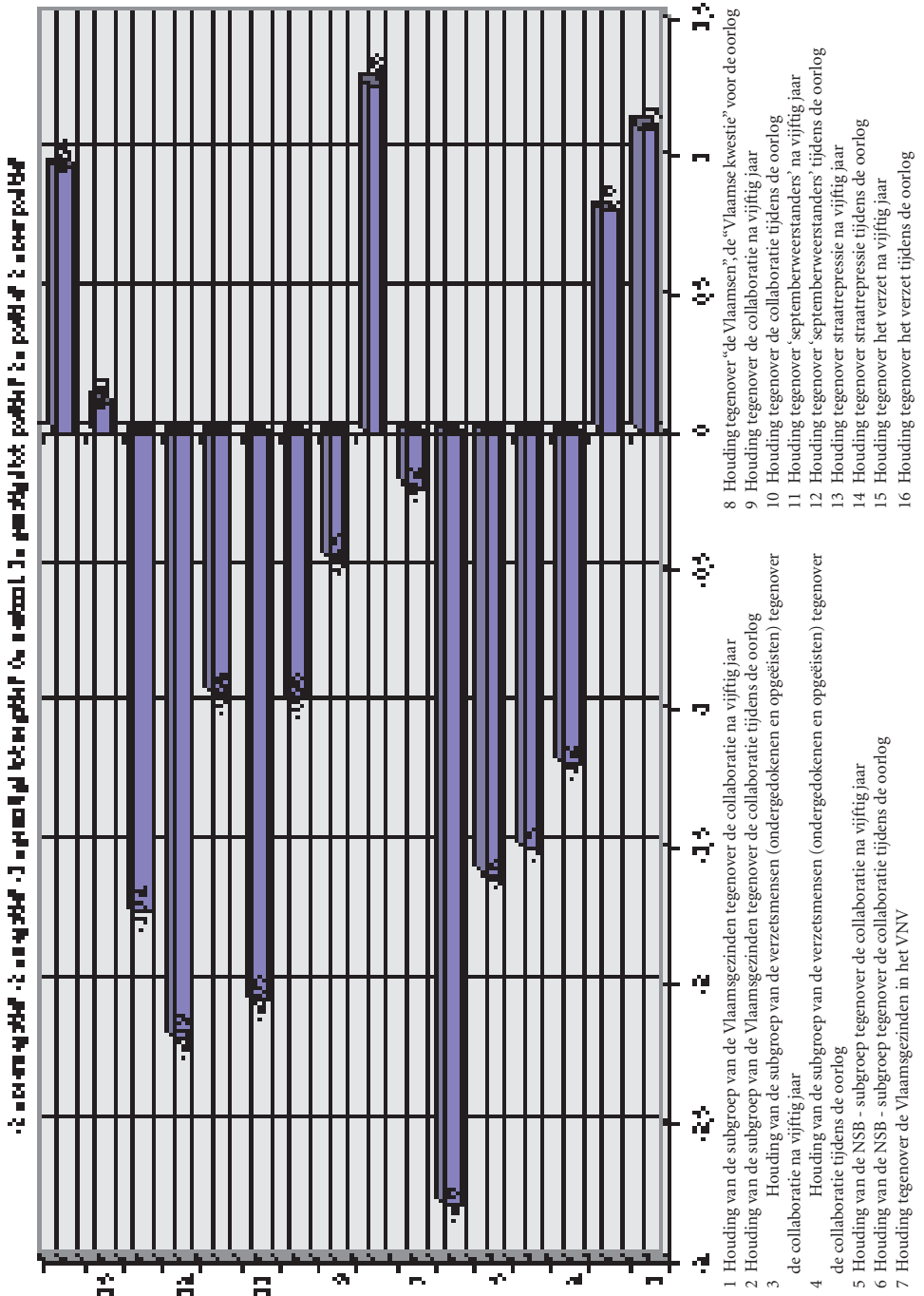
VI. Het waardeonderzoek

Hoe heeft de dorpsgemeenschap de Tweede Wereldoorlog verwerkt in de herinnering en op welke wijze staat zij nu (en toen) tegenover verzet, collaboratie, repressie, ‘septemberweerstanders’? Niet alleen de houding t.a.v. dergelijke fenomenen is interessant om te bestuderen, ook de totstandkoming van een collectief geheugen kan op dergelijke manier geconstrueerd worden. Vooraleer de resultaten te etaleren, is het belangrijk enkele kritische kanttekeningen te maken bij dit waardeonderzoek. Deze studie werd uitgevoerd bij een numeriek beperkte groep van een veertigtal mensen. Gedurende de Tweede Wereldoorlog woonden er ongeveer 1.370 mensen in Bottelare; amper 3% van deze populatie werd in dit onderzoek dus ondervraagd. Slechts een veertigtal mensen beantwoordden immers aan de criteria om ondervraagd te worden (zie verder).

Algemeen wordt aangenomen dat een steekproef van tenminste 4% kan volstaan om vrij betrouwbare resultaten te bekomen. Het cijfermateriaal heeft dus niet zozeer een kwantitatieve waarde: de bedoeling was vooral algemene tendensen en verschuivingen waar te nemen. Ook bij de grafieken moet de nodige ‘afstand’ bewaard worden en gezonde historische kritiek worden toegepast. De grafieken fungeren enkel als verduidelijking bij de kwalitatieve vaststellingen, bekomen met behulp van de enquêtes. Er bestaan trouwens geen referentiepunten om de bekomen cijferresultaten te toetsen. Een degelijk onderzoek werd immers nog nergens uitgevoerd. De onderzoeksvorm en de gehanteerde waardeschaal, die zo eenvoudig mogelijk gehouden werd, zijn bovendien volledig empirisch tot stand gekomen.

De afbakening van de ondervraagde groep geschiedde op grond van twee criteria. Een eerste norm was de leeftijd. Aangezien de informanten de Tweede Wereldoorlog bewust moesten meegemaakt hebben, werd de uiterste geboortedatum vastgelegd op het jaartal 1926. Dat betekent dat de mensen ten laatste in 1926 dienden geboren te zijn om bij dit onderzoek te kunnen betrokken worden. Mensen die in 1926 werden geboren, waren veertien jaar bij het uitbreken van de oorlog en achttien jaar bij de bevrijding. Deze jongste informanten konden zich de oorlogsjaren, die voor hen de overgangsfase van jeugd naar volwassenheid betekende, nog bijzonder goed herinneren. Een tweede criterium betrof de geografische afbakening van het onderzoeksveld. De getuigen dienden niet alleen tijdens de bezetting in Bottelare gewoond te hebben, maar moesten ook nog bij de afname van dit onderzoek in ditzelfde dorp verblijven. Op deze

Houding tegenover de NSB tijdens de oorlog

laatste regel werd enkel een uitzondering gemaakt wanneer het ging om uitgeweken verzetslieden.

Bij het waardeonderzoek werd, om de houding van de bevolking visueel en verklaarbaar voor te kunnen stellen, volgende eenvoudige waardeschaal gebruikt. Op de vragen 'Hoe staat u tegenover...' waren zeven antwoorden mogelijk gaande van zeer positief (+3), positief (+2), gematigd tot positief (+1), neutraal (0), gematigd tot negatief (-1), negatief (-2) en zeer negatief (-3). Deze waardeschaal kwam overeen met een gelijkaardige corresponderende waardeschaal gaande van volledig goed te keuren (+3), gewoon goed te keuren (+2), een beetje goed te keuren (+1), neutraal (0), een beetje af te keuren (-1), gewoon af te keuren (-2), volledig af te keuren (-3).

Het verzet

Aangezien in Bottelare - in tegenstelling met de omringende plattelandsgemeenten - een verzetskern actief was, is het interessant om te kijken hoe de dorpsgemeenschap tegenover dit plaatselijk verzet stond. De eerste vraag die gesteld werd, was de volgende: "Hoe stond u t.a.v. de weerstand tijdens de oorlog?". De tweede vraag, die aansloot bij de eerste, luidde als volgt: "Hoe staat u daar nu tegenover?". Op deze manier werd gepoogd de vervormingen die zich hebben voorgedaan gedurende die vijftig jaar in kaart te brengen. Zo wordt gedeeltelijk duidelijk hoe de dorpsgemeenschap haar verzetsverleden heeft verwerkt en welk waardeoordeel thans aan het verzet wordt gekoppeld.

De houding jegens het verzet tijdens de oorlog

Het valt op - in tegenstelling met wat doorgaans zou kunnen aangenomen worden - dat ondervraagden helemaal niet zo positief stonden tegenover het verzet. Als gemiddelde waarde komt 0,96 uit de bus. Dat betekent dat men slechts gematigd tot positief stond tegenover het verzet. Quasi niemand ervoer het verzet als zeer positief.

In dit verband is het collectief geheugen omtrent de aanhouding van de gebroeders De Mulder bijzonder merkwaardig. Op de vraag "Hoe reageerde u op de aanhouding van notaris Nève en de gebroeders De Mulder?" beklemtoonde een groot aantal ondervraagden dat in de eerste plaats Urbain De Mulder, die niet bij het verzet was, ook werd meegenomen. Het benadrukken van het lot van Urbain De Mulder ging vaak gepaard met de nodige emoties bij de ondervraagden. De aanhouding van Urbain De Mulder primeert in het collectief geheugen, ze wordt immers veel belangrijker ingeschat dan de aanhoudingen van Marcel De Mulder of Léonce Volckaert. Deze laatste arrestaties worden veel gemakkelijker begrepen in het collectief geheugen, want zij waren immers lid van het verzet.

De kans is groot dat de vier aanhoudingen, en vooral die van de 'onschuldige' Urbain De Mulder de beeldvorming van het verzet sterk hebben beïnvloed. Vooral het feit dat onschuldigen door het toedoen van het verzet het leven lieten, heeft de beeldvorming

geen goed gedaan. De veel gehoorde boutade “Heeft het allemaal wel zin gehad?” toont deze houding perfect aan. Bovendien wordt de notie ‘verzet’ bij de gewone bevolking in mindere mate geconnoteerd met het beperkt groepje verzetslieden die in volle oorlog hun leven waagden. De ‘weerstand’ van Bottelare wordt bij het gros van de bevolking gelijkgesteld met degenen die bij de bevrijding in witte uniformen rondliepen. Het merendeel van de bevolking beschouwde hen als het verzet, terwijl een groot deel van deze ‘septemberweerstanders’ met het echte verzet van tijdens de oorlog weinig te maken hadden.

Een halve eeuw na de bevrijding

De verandering in de houding van de dorpsgemeenschap t.a.v. het verzet is opmerkelijk. Ondanks de stuwende werking van een vaderlandslievende vereniging en een bijzonder sterke oud-strijderstraditie, blijkt de bevolking momenteel nog minder enthousiast te staan tegenover het verzet. De gemiddelde waarde bedraagt amper 0,11. Vijftig jaar na het beëindigen van de oorlog staat men eigenlijk niet positief tegenover het verzet. De notie neutraal zou hier beter van toepassing zijn.

Verklaringen voor deze eigenaardige verschuiving in de beeldvorming zijn waarschijnlijk te vinden in de gebeurtenissen die plaatsgrepen bij de bevrijding. Een eerste feit is de spontane straatrepressie die ongemeen hard was en zich richtte tot tweederangsfiguren, een ander element is het gewelddadige optreden van de ‘septemberweerstanders’.

Wat de spontane straatrepressie betrof, luidde de vraag: “Hoe stond u t.a.v. de spontane straatrepressie, tijdens de oorlog?”. Met deze vraag werd getracht de houding van de bevolking betreffende de straatrepressie te distilleren op het moment van de feiten. Hier moet de nodige historische kritiek toegepast worden. Bij de gebeurtenissen op het dorpsplein verdrong zich het grootste deel van de bevolking om het gebeuren gade te slaan. Alles ging ook gepaard met de nodige euforie om de bevrijding. Een aantal personen - dit was overduidelijk bij de afname van de interviews - wou niet verklaren dat ze op het moment van de feiten het gebeuren zeker niet afkeurend aanschouwde. Het waarheidsgehalte van deze antwoorden moet in alle geval genuanceerd worden. Anderzijds waren er zeker personen die de hele toestand reeds op het moment van de feiten sterk afkeurden. De Bottelaarse mensen die aangepakt werden, kunnen immers moeilijk als echte collaborateurs beschouwd worden. De vervormingen in de beeldvorming zijn wetenswaardig en illustreren een onbetwistbare meningsverschuiving.

De gemiddelde waarde bij de eerste vraag bedroeg -1,73. Na rekening te houden met de historische kritiek kan gesteld worden dat de dorpsgemeenschap - gemiddeld gezien - de spontane straatrepressie als licht negatief beschouwde. Na vijftig jaar staat men evenwel een stuk negatiever tegenover deze gebeurtenissen. De gemiddelde waarde bedraagt namelijk -2,19. De euforie van de bevrijding maakte snel plaats voor een

wrang afkeuren. Op de vraag “Vindt u dat dit de naam van het verzet besmeurd heeft?” antwoordde het merendeel van de informanten positief. Dat betekent dat het merendeel van de ondervraagden zelf het verband legde tussen de gebeurtenissen bij de bevrijding en de eerder lauwe sympathie tegenover het verzet. Aangenomen kan worden dat het harde karakter van de straatrepressie en het feit dat familieleden en tweederangsfiguren het slachtoffer werden van de straatrepressie, de beeldvorming over het verzet negatief heeft beïnvloed.

Een ander element, dat wellicht een minder belangrijke rol speelde bij de beeldvorming over het verzet, is de problematiek van de ‘septemberweerstanders’. Om uit te maken hoe deze groep werd ingeschat door de dorpsgemeenschap, werd volgende vraag gesteld: “Wat vond u van het grote aantal mensen dat op het eind van de oorlog bij het verzet is gekomen. Hoe stond u daar tegenover op het moment zelf?” Ook bij de antwoorden op deze vraag past enige terughoudendheid. Hoogstwaarschijnlijk stond men in de euforie van de bevrijding minder kritisch tegenover deze categorie en ging men zich pas later vragen stellen bij het aandeel van de ‘septemberweerstanders’. Hoe dan ook, de gemiddelde waarde bij deze vraag bedroeg -0,94, wat wil zeggen dat men gematigd tot negatief stond bij hun optreden bij de bevrijding. Doorheen de jaren wijzigde deze houding in negatieve richting op een vrij spectaculaire manier. Momenteel staat men ronduit negatief tegenover deze groep, met een waarde van -2,05, wat een verschil impliceert van een volle eenheid. Bovendien was het merendeel van de ondervraagden de mening toegedaan dat de ‘septemberweerstanders’ de naam van het verzet hebben besmeurd.

De houding van de ‘echte verzetsleden’ tegenover het eigen verzetsverleden

Bijzonder opmerkelijk is dat ook de verzetsleden van het eerste uur negatief staan tegenover het verzet. Gemiddeld gezien staat deze subgroep nu gematigd tot negatief t.a.v. hun eigen verzetsverleden, terwijl ze dat tijdens de oorlog als zeer positief inschatten. Niet alleen de bevolking dus, maar ook de betrokkenen zelf staan momenteel negatief tegenover het verzet.

De negatieve beeldvorming wordt veroorzaakt door enerzijds de straatrepressie, waar ze zonder uitzondering zeer negatief tegenover staan en het optreden van de ‘septemberweerstanders’. Eén van de stichters van de verzetsploeg vatte het zo samen: “We zijn van ons verdiensten beroofd door de ontelbare meelopers en we konden die niet buitenhouden”. Een andere verzetsstrijder die tijdens de oorlog zijn eigen verzetsdaden als zeer positief beschouwde en momenteel gematigd tot negatief staat t.a.v. het verzet, schreef reeds in 1947: “De echte weerstanders die gedurende de oorlog hun leven veil hadden zijn alle verdiensten ontnomen door de ontelbare meelopers uit de bevrijdingsdagen van september 1944”.

- De Witte Brigade van Bottelare bij de bevrijding voor de woning van notaris Nève de Mévergnies. (Foto Kamiel Lancus)

Patriottische werking na de Tweede Wereldoorlog

De eerder negatieve ingesteldheid tegenover het verzet is merkwaardig, aangezien er na de Tweede Wereldoorlog verschillende patriottische activiteiten werden ontplooid. Op 14 december 1947 werd voor de notariswoning van Nève de Mévergnies een gedenksteen opgericht voor de politieke gevangenen : Marcel en Urbain De Mulder, Ferdinand Nève de Mévergnies en Léonce Volckaert. De onthulling van deze gedenksteen in het bijzijn van de geestelijke, militaire en burgerlijke overheden werd voorafgegaan door een plechtige eucharistieviering. Enkele Bottelaarse burgers waren voordien naar het bisdom getrokken en hadden geëist dat de onderpastoor, die Vlaamsgezind was, de mis ter nagedachtenis van de omgekomen verzetslui niet mocht bijwonen. De Bottelaarse onderpastoor kreeg niet alleen het verbod om bij de viering aanwezig te zijn, maar hij werd bovendien kort daarna overgeplaatst naar een andere parochie.

De plaatselijke afdeling van de Nationale Strijdersbond (NSB) legde na de oorlog een groot aantal activiteiten aan de dag. Elk jaar op 11 november werd er een herdenkingsplechtigheid gehouden, waarna bloemen werden neergelegd op het erepark.

Ook aan het monument van het verzet werd een bloemenhulde gebracht. Bovendien werd telkens op 10 november een fakkeltocht georganiseerd door de Bottelaarse NSB-afdeling. Onder impuls van de NSB werd eveneens een erepark voor overleden oud-strijders en verzetsleden opgericht. De Bottelaarse herdenkingsplechtigheden rond 11 november waren vermaard. Zowel de oud-strijders uit de Eerste Wereldoorlog, de opgeëisten, de verzetsleden als de Bond der Jong-Soldaten gingen na die herdenkingsplechtigheden op café en 's avonds trok iedereen naar de Parochiale Kring waar duchtig gedanst en gefeest werd. Toen in het begin van de jaren '60 de notaristuin van Nève werd verkocht en verkaveld, besloot het Bottelaarse gemeentebestuur de straatnamen te noemen naar de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog. De Gebroeders De Mulderstraat, notaris Nève de Mévergnie-straat, Vrijheidsstraat en Oudstrijdersstraat werden ingehuldigd door burgemeester Jean Pede.

De collaboratie

Het waardeonderzoek aangaande de collaboratie leverde een aantal opvallende vaststellingen op. Ten eerste konden enkele algemene tendensen genoteerd worden. Bovendien bleek uit dit waardeonderzoek eens te meer het bestaan van subgroepen wat het collectief geheugen over de Tweede Wereldoorlog betreft. Om zoveel mogelijk te vermijden dat bij het beantwoorden van de vragen over de collaboratie het collectief geheugen de eigen herinneringen zou verdringen, werd expliciet gesteld bij de interviews dat men geen oordeel mocht vellen over de collaboratie in het algemeen of de collaboratie nationaal gezien, maar enkel oog mocht hebben voor de plaatselijke omstandigheden. De informant moest aldus een oordeel vellen over de Bottelaarse collaborateurs.

De houding tegenover de collaboratie tijdens de oorlog

Uit deze steekproef blijkt dat - gemiddeld gezien - de dorpsgemeenschap tijdens de oorlog gematigd tot negatief stond tegenover de collaboratie. De gemiddelde waarde op de vraag "Hoe stond u t.a.v. de collaboratie tijdens de oorlog?" bedroeg -0,96, juist het tegenovergestelde als de houding tegenover het verzet (+0,96). Net als bij het waardeonderzoek naar het verzet, valt dit resultaat niet volledig samen met wat kon verwacht worden. De bevolking stond blijkbaar niet volledig negatief tegenover de plaatselijke collaboratie. Enkel mensen uit NSB-kringen ervoeren de collaboratie als zeer negatief. Gemiddeld gezien werd de plaatselijke collaboratie weliswaar afgekeurd, maar helemaal niet uitgesproken veroordeeld. Bovendien moet benadrukt worden dat een aantal ondervraagden tijdens de interviews de collaboratie tolerant inschatte en een positief waardeoordeel naar voren werd geschoven, maar deze houding uiteindelijk niet formeel durfde aantonen op de waardeschaal. De werkelijke houding tegenover de collaboratie moet dus nog een stuk positiever zijn.

Verklaringen voor de gematigde negatieve houding tegenover de collaboratie kunnen tweërlei zijn. De getuigen hebben de collaboratie in Bottelare van dichtbij meegemaakt. Behalve de familie Polet, de koster en een minder gegoede middenstander waren de overige Bottelaarse collaborateurs jonge, ongeschoolde arbeiders. Zinsneden als “die hebben toch niets of niemand verkeerd gedaan” of “ze konden toch niet anders, ze moesten toch ook leven” kunnen de toch wel milde stellingname verduidelijken. Er bestond te Bottelare als gevolg van de sociale, politieke en culturele evolutie tijdens het interbellum een zekere tolerantie t.a.v. de Vlaamsgezinden. Zelfs mensen die zich later zouden aansluiten bij de NSB stonden vrij positief t.a.v. de Bottelaarse ‘Vlaamse kwestie’. Als antwoord op de vraag “Hoe stond u t.a.v. de ‘Vlaamsen’, de ‘Vlaamse kwestie’ voor de oorlog, geconcentreerd in de muziekvereniging?” kwam als gemiddelde waarde 1,26 uit de bus. De Vlaamsgezinden in Bottelare waren zeker geen geïsoleerde groep; het waren mensen met sociaal aanzien en economisch belang. De collaborerende VNV-schepen en de familie Polet genoten bijvoorbeeld bijzonder veel prestige in de dorpsgemeenschap. Natuurlijk stond men heel wat weifelachtiger tegenover de plaatselijke VNV-afdeling. Op de vraag “Hoe stond u t.a.v. de ‘Vlaamsgezinden’ in het VNV?” antwoordde men met een gemiddelde waarde van -0,2, hetgeen toch wel veel is. De VNV-afdeling had immers voor de oorlog veel sympathisanten en stond geenszins geïsoleerd in de dorpsgemeenschap.

De houding tegenover de collaboratie na vijftig jaar

Vijftig jaar na de feiten staat de dorpsgemeenschap nog een stuk milder tegenover de collaboratie. De gemiddelde waarde bedraagt -0,45 wat betekent dat men weliswaar nog afwijzend staat, maar bijna tot het neutrale centrum is genaderd. Ondanks het bestaan van een bedrijvige NSB-afdeling staat men thans milder tegenover de collaboratie dan 50 jaar geleden. Opnieuw moet de opmerking gemaakt worden dat de dorpsgemeenschap eigenlijk een stuk milder staat tegenover de collaboratie dan uit de cijfers kan afgeleid worden : een aantal mensen durfde op papier niet aanduiden dat ze de collaboratie eigenlijk goedkeurden.

Vooraf bij de vragen over de collaboratie kunnen zonder veel moeite een aantal subgroepen onderscheiden worden. Grofweg gezien kan men vier categorieën onderkennen. Een eerste groep wordt gevormd door de NSB'ers. Dit zijn mensen die rechtstreeks of onrechtstreeks bij de plaatselijke NSB-afdeling (Nationale Strijdersbond) actief waren of zijn. Aan de andere kant vindt men personen die op één of andere manier te maken hebben met het Vlaams-nationalisme. Ze duiden in de enquête aan dat zij zich in de eerste plaats als katholiek, maar eveneens als Vlaamsgezind beschouwen. Een volgende groep wordt gevormd door de verzetsmensen, onderduikers en opgeëisten, mensen die dus op een brutale en drastische manier met de Duitse bezetting in aanraking zijn geweest. Tenslotte vormt het grootste gedeelte van de informanten een middengroep. Deze middengroep omvat vooral lieden die tijdens de oorlog niet zozeer in aanraking kwamen met één der beide partijen (wit-zwart) en zichzelf - politiek gezien - als katholiek beschouwen.

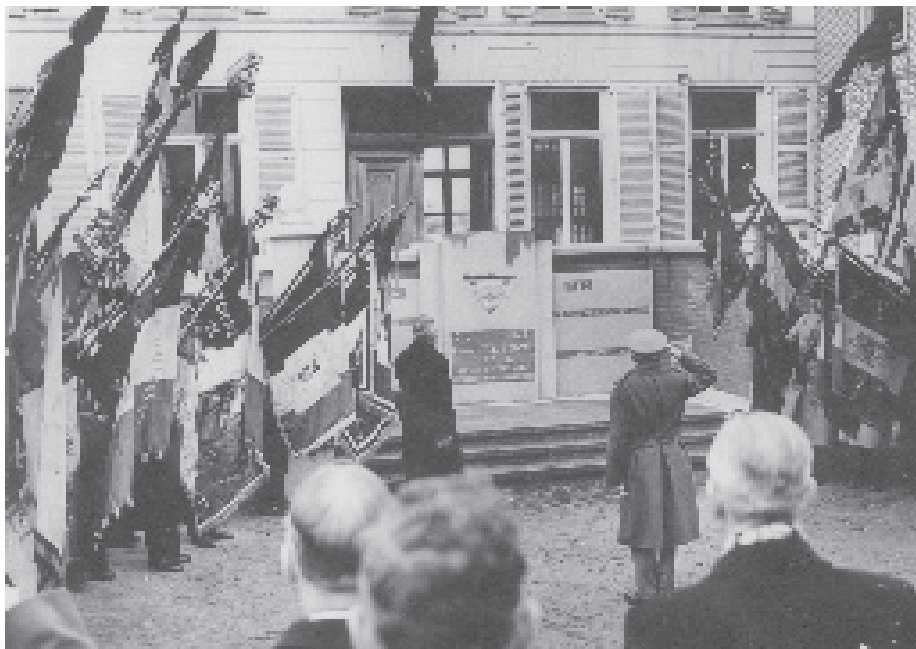
Ondanks het representativiteitsprobleem vallen toch wel enkele constanten op doorheen de verschillende subgroepen. De invloed van een zorgvuldig opgebouwd collectief geheugen valt het best op bij degenen die aangesloten zijn of waren bij de plaatselijke NSB-afdeling. Hun standpunten aangaande de collaboratie zijn manifest verschillend van de gemiddelde waarden. Op de vraag “Hoe stond u t.a.v. de collaboratie tijdens de oorlog?” komt bij deze subgroep als gemiddelde waarde -2,8 uit de bus. Deze subgroep stond dus zeer negatief tegenover de collaboratie, de laagste waarde in dit onderzoek. Het is zeer de vraag of deze groep tijdens de oorlog reeds zo negatief stond tegenover de collaboratie; aannemelijker is dat het collectief geheugen opgebouwd door de NSB-afdeling deze houding voor een groot deel verklaart. De gemiddelde waarde op de vraag “Hoe staat u daar nu tegenover?” bedraagt -1,6, wat in vergelijking met het gemiddelde (-0,45) toch nog het driedubbele is. Het bestaan van een collectief geheugen opgebouwd door vaderlandslievende verenigingen komt hierin onbetwistbaar naar voren. Zeker niet alle verzetslieden, ondergedokenen en opgeëisten zijn echter lid geweest van de NSB. Bovendien is het opmerkelijk dat de NSB-ledenlijst bevolkt wordt door figuren die tijdens de Tweede Wereldoorlog geen rol van betekenis hebben gespeeld, wel integendeel. De vaderlandslievende activiteiten werden gestimuleerd door personen die tijdens de oorlog slechts een tweederangsrol vervulden. Of, om het met de woorden van een informant uit te drukken : “De voorzitter van de NSB - thans reeds overleden - heeft van de hele oorlog geen Duits gezien”. Ook de secretaris van de NSB-afdeling beweert bij hoog en bij laag dat hij bij het verzet aangesloten was, maar hij is niet erkend als ‘gewapend weerstander’.

De subgroep van de verzetsmensen, ondergedokenen en opgeëisten gaf aan de collaboratie een waardeoordeel van -1,5, een waarde die negatiever ligt dan het gemiddelde (-0,96) maar hoger dan de waardebeoordeling van de NSB-subgroep. Thans hecht deze subgroep aan de collaboratie een waarde vast van -1,2, wat slechts een minieme gedachtenwijziging betekent. Een zekere standvastigheid bij deze subgroep kan dus waargenomen worden. Toch is het frappant dat deze subgroep, die op een directe wijze en op een vaak dramatische manier geconfronteerd is geweest met de gevolgen van de bezetting, de collaboratie milder inschat dan de NSB-subgroep die minder leed onder de Duitse bezetting. Het waardeoordeel van deze subgroep bevestigt nog maar eens de invloed van het patriottische collectief geheugen van de NSB.

De subgroep van de Vlaamsgezinden kijkt op een andere wijze tegen de collaboratie aan. De collaboratie wordt door hen voorzichtig getolereerd met een gemiddelde waarde van 0,8 tijdens de oorlog : bijna gematigd positief. Vijftig jaar na de oorlog staat deze subgroep nog gunstiger jegens de Bottelaarse collaboratie met een waardeoordeel van 1,1. In vergelijking met de vorige twee subgroepen, die de collaboratie negatief tot zeer negatief inschatten, staan de Vlaamgezinden gematigd tot positief tegenover de collaboratie. Of men bij deze subgroep ook over een collectief geheugen kan spreken is niet zeker, toch beschouwde niemand uit de Vlaamse groep de collaboratie als negatief.

Hoogstens hield men zich op de vlakte (uit schroom?) en verbond men de waarde neutraal aan het begrip collaboratie.

De subgroep van de Vlaamsgezinden laat zich ook opmerken bij een andere vraag. Op de vraag “Hoe staat u t.a.v. de herdenkingsplechtigheden op 11 november en het herdenkingsmonument voor de weerstand?” antwoordde bijna iedereen vrij positief. Sommigen verbonden het met de problematiek van vandaag: de jeugd op de hoogte houden, anderen betreurden dat er elk jaar minder mensen naartoe komen. Vooral de leden uit de NSB-subgroep stonden onvoorwaardelijk positief t.a.v. de herdenkingsplechtigheden. Een aantal mensen uit de subgroep van de Vlaamsgezinden ervoer dit fundamenteel anders. Sommigen uit deze subgroep hielden zich op de vlakte en lieten de vraag onbeantwoord; anderen spuiden ongebreideld kritiek op de herdenkingsplechtigheden rond 11 november. Enkele antwoorden waren: “show voor de mannen”, “een doekje voor het bloeden”, “eigenlijk kermis”, “grote komedie”, “iedereen zijn gedacht, maar ik niet”.

- Bottelare, 14 december 1947: inhuldiging van het herdenkingsmonument voor de politieke gevangenen. (Foto P. Duportail)

Besluit van het waardeonderzoek

Anno 1995 stond de dorpsgemeenschap - gemiddeld gezien - amper neutraal jegens het verzet. Het verzet kan dus op bijzonder weinig sympathie rekenen bij de bevolking. Ook de verschuiving is opmerkelijk. Na vijftig jaar staat men blijkbaar nog minder enthousiast tegenover het verzet. Deze negatieve beeldvorming is hoogstwaarschijnlijk te verklaren door twee fenomenen die zich voordeden aan het eind van de oorlog. Ten eerste de harde straatrepressie, die zich richtte op randfiguren. De tweede factor die de houding t.a.v. het verzet nog in negatievere zin omhoog, moet gezocht worden bij de 'septemberweerstanders'. Het merendeel van de ondervraagden beaamde dat zowel de straatrepressie als de 'septemberweerstanders' hun beeldvorming van het verzet hadden beïnvloed. De ondervraagden legden dus zelf de link tussen de gebeurtenissen in september 1944 en hun beeldvorming van het verzet.

Het meest merkwaardige is wel dat de echte verzetsmensen hun eigen verzetsverleden negatief inschatten. Zij staan nog negatiever tegenover het verzet dan de dorpsgemeenschap. Ook de echte verzetslieden verklaren hun ingesteldheid door de straatrepressie en het optreden van de 'septemberweerstanders'.

Aan de andere kant staat de dorpsgemeenschap vrij tolerant t.a.v. de collaboratie. Uit deze enquêtes bleek dat zij tijdens de oorlog gematigd tot negatief stond tegenover de collaboratie, terwijl dit nu nu meer in positieve zin is geëvolueerd, tot bijna neutraal. Wellicht stond en staan de getuigen nog toleranter tegenover de collaboratie dan uit het cijfermateriaal af te leiden is. Een aantal ondervraagden durfde gewoonweg geen positieve beoordeling aanduiden bij de collaboratie, terwijl uit hun verhaal duidelijk op te maken was dat ze dit tolerant inschatten. Zij verklaarden tijdens het interview dus sympathie te voelen voor de Bottelaarse collaborateurs, maar durfden deze positieve gezindheid jegens de collaboratie niet formeel aan te duiden op de waar-deschaal.

De kans is bijgevolg bijzonder groot dat de dorpsgemeenschap - gemiddeld gezien - een positiever waardeoordeel hecht aan de Bottelaarse collaboratie dan aan het Bottelaarse verzet. Verklaringen voor deze houding liggen niet voor het grijpen. Toch is het belangrijk om weten dat de Vlaamsgezinden van voor de oorlog sociaal vooraanstaande burgers waren. De familie Polet, die openlijk collaboreerde, had een ongemeen hoog sociaal aanzien in Bottelare. De drie gebroeders Polet waren gegoede zaakvoerders die heel wat respect afdwongen bij de bevolking. Ook de overige Vlaamsgezinden, die niet collaboreerden, waren geachte middenstanders. Het respect, het aanzien en de status die de Polets voor de oorlog genoten, bleef ondanks hun 'misstap' ontegensprekelijk aanwezig na de oorlog. De andere Bottelaarse collaborateurs waren daarentegen jonge, ongeschoolde arbeiders, die economisch gezien tot de lagere klasse behoorden. Voor de dorpsgemeenschap waren er 'verzachtende economische omstandigheden' om hun collaboratie tolerant in te schatten. Ten derde valt op dat een aantal collaborateurs

ontegensprekelijk een martelaarsrol toebedeeld krijgt. Jozef Schepens, de koster, is het mooiste voorbeeld. Hij wordt beschouwd als de “braafste mens van de wereld” die “als aanvulling op zijn schamel loon van koster controleur bij de boeren werd”. De collaborerende VNV-schepen Joël Polet, krijgt in zekere zin ook een martelaarsrol toebedeeld. Zo had hij “niemand ooit iets misdaan tijdens de oorlog” en volgens het collectief geheugen kreeg hij ook de kans om oorlogsburgemeester te worden, maar bedankte hij voor die eer. Sommige ondervraagden beweerden zelfs dat hij collaboreerde “om goed te doen” en bovendien gaat het hardnekkige verhaal de ronde dat hij onderdak bood aan onderduikers.

Frappant is ook dat de ‘gestrafte’ Bottelaarse collaborateurs, die na de oorlog terug in Bottelare kwamen wonen, bij hun thuiskomst helemaal niet uitgesloten werden of ‘scheef bekeken werden’. Zij werden weliswaar niet met open armen ontvangen, maar zij werden toch zonder enig probleem aanvaard door de Bottelaarse bevolking en terug opgenomen in de dorpsgemeenschap. De categorieën ‘zwart’ en ‘wit’ stonden niet alleen tijdens de oorlog, maar ook na de oorlog niet met getrokken messen tegenover elkaar. Van een verdeelde dorpsgemeenschap door de bezettingsomstandigheden is dus geenszins sprake.

Uit dit onderzoek bleek tenslotte dat een gezamenlijk collectief geheugen omtrent de Tweede Wereldoorlog niet bestaat. De werking van de patriottische oud-strijdersbond (NSB) had verregaande gevolgen op het ontstaan van het collectief geheugen. De subgroep van de NSB staat immers ronduit afwijzend tegenover de collaboratie en staat er zelf negatiever tegenover dan de subgroep van de verzetslieden, ondergedokenen en opgeëisten. De subgroep van de Vlaamsgezinden daarentegen schat de collaboratie ronduit positief in.

* PATRICK DUPORTAIL (Gent, 1973) studeerde Nieuwste Geschiedenis aan de Universiteit Gent en Internationale Betrekkingen aan de K.U.Leuven. Hij schreef een aantal bijdragen voor de Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging en werkt momenteel als free-lance journalist.